

Εισηγήσεις για την ορθή γραφή της λέξης *Ορθοπεδική* - *Ορθοπεδικός* (με «ε» ή με «αι»)

Προκειμένου να διευκολυνθούμε στην απόφασή μας για την ορθή γραφή της λέξης *Ορθοπεδική* - *Ορθοπεδικός* (με ε ή με αι), κατόπιν αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου, ο Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Χειρουργικής Ορθοπεδικής και Τραυματολογίας (ΕΕΧΟΤ) κ. Νικόλαος Αντωνίου εξήτησε την έγγραφη γνώμη 3 Καθηγητών Γλωσσολογίας. Του κ. Γ. Μπαμπινιώτη, Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών, και των κ.κ. Α. Χριστίδη και Ε. Πετρούνια, καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Παραθέτουμε τις 3 αυτές επιστολές:

1ο άρθρο

«Περί της ορθής γραφής του όρου *Ορθοπεδική*: *Ορθοπεδική* ή *Ορθοπαιδική*;»
Γεώργιος Μπαμπινιώτης, Καθηγητής Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

I. Τα δεδομένα:

1. Ο όρος πλάστηκε από τον Γάλλο κλινικό γιατρό Nicholas Andry (1658-1742), καθηγητή στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων, στο έργο του «*Traité d'orthopédie ou l'art de prévenir et corriger dans les enfants les difformités du corps*» («Πραγματεία περί ορθοπαιδίας ή η τέχνη προλήψεως και θεραπείας των σωματικών δυσπλασιών στα παιδιά»). Το 1771 πλάστηκαν τα *orthopédique* και *orthopédiste*.

2. Το 1833 χρησιμοποιήθηκε ο όρος *Orthosomatie* (Bricheteau), ενώ το 1829 προτάθηκε ο όρος *orthomorphie* (J.M. Delpech). ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το γαλλ. e accent aigu στο -pédie αποδίδει το ελλην. αι (πρβλ. *pédagogue* = παιδαγωγός, *pédagogie* = παιδαγωγική, *péderastie* = παιδεραστία, *pédiatrique* = παιδιατρική, *pédologie* = παιδολογία κ.τ.ό.), το ίδιο ισχύει και με το ae της αγγλικής (πρβλ. *encyclopaedia* = εγκυκλοπαίδεια).

3. Λεξικό Random House Webster's College Dictionary: *Orthopedics* or *Orthopaedics*
ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ «1850-55; ΟΡΘΟ- + παιδ- (stem of *παῖς*) *child* + -ics: cf. French *orthopédie*».

4. Λεξικό Le petit Robert: «*orthopédie* -1741 de *ορθο* - et gr. *παῖς*, *παιδός* «*enfant*».

5. Ετυμολογικό Λεξικό της Γαλλικής A. Dauzat -1. Dubois - H. Mitterand: «*ορθο*-(..) *orthopédie* 1741, Andry, sur le gr. *παις*, *παιδός*, *enfant* (a été ensuite compris comme forme sur le lat. *pes*, *pedis*, *pied*)».

6. J. Bouffartigue - A-M. Delrieu: Οι ελληνικές ρίζες στη γαλλική γλώσσα: «-πεδ-/πέδο- *παῖς*, *παιδός*, *παιδί*, *orthopédie* ιατρική τέχνη που διορθώνει τις δυσμορφίες των οστών ή των μυών του παιδιού για να του εξασφαλίσει σωστή ανάπτυξη. Με επέκταση της σημασίας η λέξη χρησιμοποιείται και για ενήλικες».

II. Απόδοση στην Ελληνική:

Οι προσπάθειες να αποδοθεί στην Ελληνική η λέξη ανάγονται στον 19ο αιώνα. Στο λεξικό του Στέφανου Κουμανούδη (*Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθιστών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, 1900) βρίσκουμε τα εξής:

-αι-

1. *Ορθοπαιδευταί*, οι. Γαλλ. *orthopédistes*. Αγγέλου Βλάχου Λεξικό 1897.

2. *ορθοπαιδευτικός* (κατάστημα). Γαλλ. *orthopédique*. Στέφανος Κουμανούδης εν Εφημ. του Λαού 6 Σεπτ. 1850 - Αγγ. Βλάχος Λεξ. 1897.

3. *Ορθοπαιδισταί*, οι. Ακρόπολις 9 Νοεμβρ. 1894.

-ε-

4. *ορθοπεδικά* (νοσήματα;) Καραβασίλης εν Εστ. Εφ. 31 Μαΐου 1898.

5. *ορθοπεδούντα* σώματα. Ακρόπολις 22 Δεκ. 1894.

-ο-

6. *ορθοποδικά* (νοσήματα) Ι. Φρονίστας.

7. *ορθοποδίστριαι* γυναίκες ιατρείναι. Ακρόπολις 7 Ιαν. 1895.

-α-

8. *ορθοπαγία*, η (= Φραγκ. orthopédie) Πανελλήν. σύντρ. 1891.

9. *ορθοπαγική* χειρουργική Πανελλήν. σύντρ. 1891.

Ο καθηγ. Ο.Γ. Γαροφαλίδης γράφει στο λήμμα *ορθοπεδική* (εγκ. Ήλιος): «το έτος 1741 ο Γάλλος καθηγητής Ανδρύ [...] είναι ο πατήρ της λέξεως *ορθοπεδική*, ην σχηματίζει εκ του ελληνικού *ορθός* και *παιδίον*. Κυρίως ειπείν το βιβλίων τούτο είναι σύγγραμμα προοριζόμενον δια τας παιδαγωγούς και τας τροφούς [...]». Είναι φανερό ότι τελικά επικράτησε ο όρος *ορθοπεδικός* (με ε) που μαρτυρείται από το 1898.

III. Γλωσσολογική Θεώρηση:

1. Παρακολουθώντας την ιστορία της δημιουργίας της λέξεως, δηλ. την ετυμολογία της, είναι φανερό ότι πλάστηκε από «τον πρώτον ονομάσαντα» και «πατέρα της λέξεως», τον Ν. Andry, για να δηλώσει «την πρόληψη και θεραπεία των δυσπλασιών του σώματος στα παιδιά», εξ ου και ο όρος orthopédie από το *ορθός* + *παιδ-* (*παις*, *παιδός*) + *ία*. Αργότερα ο όρος επεκτείνεται στη χρήση του αναφερόμενος και σε ενηλίκους. Η γενίκευση αυτή φαίνεται ότι προβλημάτισε τους ειδικούς, που προέτειναν αργότερα γενικότερους όρους, το *ορθομορφία* (1829) και το *ορθοσωματία* (1833), οι οποίοι όμως δεν επικράτησαν, αφού ήδη από το 1771 είχαν πλαστεί και χρησιμοποιούνταν ευρύτερα οι όροι orthopédique και orthopédiste.

2. Με τον καιρό - και από άγνοια της ετυμολογικής του προέλευσης - ο όρος παρασυνδέθηκε είτε με το λατινικό *pes*, *pedis* που σημαίνει το «πόδι» (πρβλ. ελλην. *πους*, *ποδ-*ός από την ίδια ρίζα με το *πεδ-*, *επί-πεδ-ον-*, *τετρα-πεδ-γα* > *τετράπεζα* «με τέσσερα πόδια» > *τράπεζα*) είτε με το ελλην. *πέδη* (πρβλ. *τροχο-πέδη*, *πέδ-ιλον* από τη ρίζα *πεδ-/ποδ-*), εύχρηστο στην αρχαία κατά πληθ. (*αι πέδαι* = τα δεσμά, *πέδικλα*). Έγινε δηλ. αισθητό ότι το *ορθοπεδική* παράγεται είτε από *ορθός* + *ped-* «πόδι» (είδος υβριδίου, νόθου συνθέτου) είτε από *ορθός* + *πέδη*.

3. Ιστορικά, η απόδοση του όρου στην Ελληνική, όπου η λέξη εισήλθε ως «αντιδάνειο», ακολούθησε και τους τρεις δρόμους: α) της ετυμολογικής απόδοσης (*ορθοπαιδευταί*, *ορθοπαιδευτικός*, *ορθοπαιδισταί*), ήτοι της σύνδεσης με τη λ. *παιδί*. β) της παρετυμολογικής σύνδεσης με το *πόδι* (*ορθοποδικός*, *ορθοποδίστριαι*). γ) της παρετυμολογικής σύνδεσης με το *πέδη* (*ορθοπεδικά*, *ορθοπεδούνται*). Έγινε μάλιστα και απόπειρα απομάκρυνσης από τον αρχικό όρο και ελεύθερης απόδοσής του ως *ορθοπαγιά* και *ορθοπαγική* (από το *πάγιος* «σταθερός» του *πήγνυμι* «μπήζω»).

4. Τελικά, όπως είπαμε ήδη, επικράτησε η γραφή *ορθοπεδική* / *ορθοπεδικός*, προϊόν παρετυμολογικής σύνδεσης με το *πέδη*, σαν να σήμαινε η λέξη «τη χρησιμοποίηση πεδών, δηλ. δεσμών, επιδέσμων κ.τ.ο. για να ορθωθούν, να διορθωθούν τα οστά», σαν να ήταν δηλ. σύνθετο του τύπου «ορθώνω με πέδες» (*ορθώ* + *πέδη*).

IV. Κριτική των όρων:

1. Η ορθή γραφή σύμφωνα με την ετυμολογία (την ιστορική προέλευση) της λέξεως είναι *ορθοπαιδική* / *ορθοπαιδικός*.

2. Η επί πολλά έτη εσφαλμένη (δηλ. παρετυμολογική) γραφή της λέξεως ως *ορθοπεδική / ορθοπεδικός* (σαν να ήταν από το *πέδη*) δημιουργεί μεν κατάσταση συνηθείας, αλλά δεν δικαιολογεί ούτε αίρει το λάθος.

3. Το γεγονός ότι οι ξένοι ειδικοί επιστήμονες (αν οι πληροφορίες μου είναι ορθές) τείνουν να χρησιμοποιούν σε διεθνή συνέδρια τον όρο με το *ae* (*orthopaedics*), δηλ. το αντίστοιχο του ελληνικού *αι*, δυσκολεύει για τους Έλληνες επιστήμονες τα πράγματα, αφού (γράφοντας *ορθοπεδική* με *ε*) εμφανίζονται ενδεχομένως ότι αγνοούν την προέλευση μιας λέξεως που προέρχεται από την ίδια τη γλώσσα τους!

4. Όπως συχνά συμβαίνει με όρους που πλάσσονται από ξένους, έτσι και εν προκειμένω ο όρος *ορθοπαιδική* ή και *ορθοπεδική* είναι κακοπλασμένος αντί του σωστού *παιδορθωτική* ή και *πεδορθωτική* (πρβλ. και τον επίσης κακοσχηματισμένο όρο *ορθοδοντική* αντί του σωστού *οδοντορθωτική*. Τελευταία μάλιστα πιθανόν κατά το *ορθοπεδική*, απαντά και όρος *λογοπεδική* ή *λογοπεδικός* αντί των *λογοθεραπεία* και *λογοθεραπευτής*).

V. Συμπέρασμα: Οι όροι που γλωσσολογικώς ενδείκνυνται, κατά σειράν προτιμήσεως, είναι:

1 . Ριζική λύση. Καθιέρωση από τούδε του όρου *παιδορθωτική* (από το παιδί) ή *πεδορθωτική* (από το πέδες). Το *παιδορθωτική* θα θυμίζει την ετυμολογική προέλευση του όρου και θα αντιστοιχεί πλήρως στη μορφή του ξένου όρου (*orthopaedics*) που τείνει να επικρατήσει. Το *πεδορθωτική* θα αποδέσμευε τον όρο από το *παιδί* και θα τον συνέδεε και με ενηλίκους μέσω του *πέδη*. Οπωσδήποτε, οι Έλληνες γιατροί δικαιούνται να διαφοροποιούνται από τους ξένους όταν χρησιμοποιούν, έστω και όψιμα, το σωστό στη γλώσσα τους.

2. Συμβιβαστική λύση Α': Καθιέρωση της ετυμολογικής ορθογραφίας *ορθοπαιδική / ορθοπαιδικός*, που πλησιάζοντας στην ορθογραφία που τείνει να καθιερωθεί (*orthopaedics*) θα ήρε την υποψία ότι οι Έλληνες ειδικοί αγνοούν το ορθό ή ότι η λέξη, μολονότι ελληνική, γράφεται στην Ελληνική λανθασμένα! Μειονέκτημα: παραμένει η περιοριστική σύνδεση του όρου με μόνα τα παιδιά, όχι και τους ενηλίκους.

3. Συμβιβαστική λύση Β': Διατήρηση της εσφαλμένης (αλλά καθιερωμένης από μακρόχρονη χρήση) ορθογραφίας *ορθοπεδική / ορθοπεδικός*. Επιχειρήματα: α) και άλλες λέξεις και όροι της Ελληνικής εξακολουθούν να διατηρούν την παρετυμολογική ορθογραφία (πρβλ. λ.χ. τη λ. *κτίριο* αντί του ορθού *κήριο*). β) με τη γενικότητα του *πέδη* υπερβαίνεται η περιοριστική χρήση του όρου *ορθοπαιδική* σε σχέση με τη λ. *παιδιά*.

Στην επιστήμη της γλώσσας όπως και σε όλες τις επιστήμες του ανθρώπου, η δυνατότητα πολλαπλών θεωρήσεων και ερμηνειών, η οποία εξασφαλίζει τη δυναμικότητα και την ελευθερία του, γεννά ενίοτε δυσκολίες και διλήμματα επιλογής που είναι σύμφυτα με την ίδια τη νόηση του ανθρώπου και τη γλώσσα που την εκφράζει.

Υπογραφή
Γεώργιος Μπαμπινιώτης
Καθηγητής γλωσσολογίας ΠΑ

2ο άρθρο

«*Ορθοπεδική ή Ορθοπαιδική*;»

Α. ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Καθηγητής, Τομέας Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.

Από ιστορική άποψη είναι βέβαιο ότι η γραφή «ορθοπαιδική» είναι η ορθή. Υπάρχει άλλωστε η ρητή δήλωση του δημιουργού του όρου Andry ότι ο «νεολογισμός» αυτός κατασκευάστηκε με βάση τα ελληνικά συνθετικά *ορθό-* και *παιδ-*. Η γραφή αυτή διατηρείται, σε μεγάλο ποσοστό, στις αγγλοσαξωνικές χώρες (*orthopaedics, gynaecology*). Η γραφή «ορθοπεδική» δεν μπορεί να στηριχτεί με ιστορικά (ετυμολογικά) επιχειρήματα. Είναι σαφές ότι στη δημιουργία του όρου δεν εμπλέκεται η «πέδη». Εξάλλου είναι γνωστό

ότι ήδη πολύ πρώιμα επικράτησε στη Γαλλία (για λόγους που έχουν να κάνουν με ιδιαιτερότητες της γαλλικής γλώσσας) η γραφή «orthopedie». Αν ο νεολογισμός αυτός έφτασε στην ελληνική μέσω της γαλλικής -πράγμα μάλλον βέβαιο-, τότε εξηγείται γιατί επικράτησε η γραφή «ορθοπεδική». Από ιστορική λοιπόν άποψη δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η απόδοση «ορθοπαιδική» είναι η ορθή. Η εναλλακτική γραφή «ορθοπεδική», αν και ιστορικά αβάσιμη, στηρίζεται σε μια μακρόχρονη χρήση μέσα σ' ένα συγκεκριμένο επαγγελματικό χώρο. Και η μακρόχρονη χρήση -και στη γλώσσα- νομιμοποιεί. Με αυτή την έννοια, η γραφή «ορθοπεδική» δεν είναι γλωσσολογικά αβάσιμη.

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν δείχνουν τη συνθετότητα του ζητήματος στη γλωσσολογική θεώρησή του. Και οι δύο γραφές «στέκονται» γλωσσολογικά. Αλλά βέβαια το ζήτημα δεν τελειώνει εδώ. Η γλωσσική ρύθμιση (στην προκειμένη περίπτωση η επιλογή μεταξύ των δύο γραφών για τις ανάγκες της τυποποίησης - ομοιογένειας) επιβάλλει αποφάσεις. Και οι αποφάσεις δεν είναι -ούτε μπορούν να είναι- «καθαρά» γλωσσολογικές. Αναγκαστικά, η όποια απόφαση θα αντανakλά ιστορικές αντιλήψεις, όπως διαμορφώνονται μέσα στις διάφορες συγκυρίες. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η προσωπική μου προτίμηση κλίνει υπέρ της γραφής «ορθοπαιδική», στο βαθμό που αντανakλά πιστότερα την προέλευση του όρου, ως νεολογισμού που δημιουργήθηκε στη Δύση με συγκεκριμένο ελληνικό λεξιλογικό υλικό. Επιπλέον ευθυγραμμίζει την ελληνική χρήση με τη διεθνή (orthopaedics).

Θεσσαλονίκη, 24/6/1996

Υπογραφή
Α.Χρηστίδης
Καθηγητής Γλωσσολογίας ΑΠΘ

3ο άρθρο

«Ορθοπεδική ή Ορθοπαιδική;»

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΤΡΟΥΝΙΑΣ, Καθηγητής Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.

Σχετικά με το ερώτημά σας: *Ορθοπεδική ή Ορθοπαιδική*;
Ο όρος δημιουργήθηκε στα γαλλικά, από το γιατρό καθηγητή και συγγραφέα ιατρικών συγγραμμάτων Nicolas Andry de Rois-Regard. Ο Andry έπλασε τον όρο: orthopédie χρησιμοποιώντας τα λεξικά στοιχεία (σήμερα ονομάζονται confixes «symfymata») ortho- και -rédie. Τα συμφύματα αυτά, κοντά τόσο στα γαλλικά όσο και στις άλλες νεότερες γλώσσες, στηρίζονται στις αρχαίες ελληνικές λέξεις: *ορθός - όρθιος, ίδιος, σωστός*, «όχι παραμορφωμένος» και *παιδεία* «ανατροφή των παιδιών».

Η αρχική σημασία του όρου ήταν: «τέχνη της διόρθωσης ή της πρόληψης δυσμορφιών στα παιδιά». Αργότερα όμως επεκτάθηκε η σημασία: «κλάδος της χειρουργικής που θεραπεύει τις παθήσεις του κινητικού συστήματος». Με παρόμοια σημασία χρησιμοποιείται ο όρος και στις άλλες γλώσσες για πρδ. στα αγγλικά: «διόρθωση ή πρόληψη των δυσμορφιών, ιδιαίτερα στη δομή του σκελετού των παιδιών». Δηλαδή η αναφορά σε παιδιά παραμένει πάντα.

Ως προς τη γραφή με ε ή με αι: Στα γαλλικά, όπου πρωτοδημιουργήθηκε η λέξη, συνήθως το αρχαίο ελληνικό *αι* αποδίδεται με *é*. Όστε οι Έλληνες, δεν δανείστηκαν τη λέξη από τα γαλλικά, την είδαν γραμμένη με *e*, και μάλλον γι' αυτό το λόγο την έγραψαν με *ε*. Ίσως δεν εμάντεψαν πως ετυμολογικά στηρίζεται στην αρχαία ελληνική λέξη *παιδεία*, ίσως δεν ήθελαν να την περιορίσουν ειδικά στη θεραπεία παιδιών. Δηλαδή η ελληνική λέξη βρίσκεται ανάμεσα στην κατηγορία των απευθείας δανείων και στην κατηγορία των «μεταφραστικών δανείων» (με αντίστοιχη: *redic = παιδεία*). Αν ήτανε καθαρά απευθείας δάνειο θα ήταν: *ορτοπεντί*; αν ήτανε καθαρά μεταφραστικό δάνειο θα ήταν: *ορθοπαιδεία*.

Στις άλλες γλώσσες που ενδιαφέρουν στην Ελλάδα η γραφή κυμαίνεται, καθώς άλλοτε ακολουθήθηκε η γαλλική γραφή, και άλλοτε προτιμήθηκε περισσότερη προσέγγιση προς

την αρχαία ελληνική ρίζα. Στα αγγλικά αποδίδεται άλλοτε με e και άλλοτε με ae: orthopaedic -pedic; orthopedics -paedics; orthopaedy, -pedy. Η γραφή ae αποδίδει τον αρχαίο δίφθογγο αι. (Ο λόγος της αλλαγής του ι σε ε είναι πως έτσι πέρασαν αρχικά τέτοιες λέξεις από τα αρχαία ελληνικά στα λατινικά). Στα βρετανικά αγγλικά προτιμούν τη γραφή με ae, στα αμερικάνικα αγγλικά προτιμούν τη γραφή με e. Στα γερμανικά αποδίδεται με a (που μπορεί όμως να γραφτεί και ae): Orthopädie. Στα ιταλικά γράφουν e: ortopedia στα ιταλικά έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσε να γραφτεί με ae, γιατί τότε θα διαβαζότανε και [ae].

Στα ελληνικά συνήθως γράφεται με ε έτσι για πρδ. θα είναι στο υπό έκδοση Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη. Αν θέλετε ο όρος να θυμίζει περισσότερο την αρχαία ελληνική ρίζα -παρόλο που τέτοιος επιστημονικός κλάδος δεν υπήρχε στην αρχαιότητα!-, και επιπλέον να κάνει αναφορά στο γεγονός ότι αρχικά στη Γαλλία ο κλάδος αναφερόταν ειδικά στα παιδιά, τότε μπορείτε να προτείνετε την αλλαγή της γραφής σε αι. Αν θέλετε ο όρος να παραμείνει πιο κοντά στην πραγματική πηγή του, τα γαλλικά, και επιπλέον να μην υπονοεί πως αναφέρεται ειδικά σε παιδιά, τότε μπορείτε να προτείνετε να παραμείνει η γραφή με ε, που είναι πιο κοινή σήμερα.

Υ.Γ. Τέτοια και παρόμοια προβλήματα υπάρχουν σε πολλούς «διεθνισμούς». Ο λόγος είναι πως πολλοί διεθνισμοί δίνουν εξωτερικά την εντύπωση αρχαίων ελληνικών ή λατινικών λέξεων, στην πραγματικότητα όμως δημιουργήθηκαν στις νεότερες γλώσσες για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των γλωσσών αυτών. Αν το καλοσκεφτούμε, η λέξη orthopédie ορθοπε(αι)δική δεν ταιριάζει πολύ καλά στο αρχαίο ελληνικό μορφολογικό και σημασιολογικό σύστημα! Αλλά μήπως ταιριάζει η λέξη μικρόβιο; (Θάπρεπε να είναι ή βραχύβιον ή μικρόζων, μόνο που οι δύο αυτοί όροι δεν ταίριαζαν στα γαλλικά, όπου πρωτοδημιουργήθηκε η λέξη microbe). Και ίσως μερικές δεκάδες χιλιάδες ακόμη... Σας εύχομαι εκτός από γλωσσικές, να έχετε και πετυχημένες επιστημονικές και επαγγελματικές αποφάσεις στο συνέδριο σας.

Υπογραφή
Ευάγγελος Πετρούνιαν
Θεσσαλονίκη,

1/10/1996, Περιοδικό Ε. Ε. Χ. Ο. Τ. / Τ. 47, τ.4, (1996)